

К. Я. Кучерява

аспірант кафедри управління персоналом та економіки праці
Харківського регіонального інституту державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК КООПЕРАТИВНОГО РУХУ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ: ДОСВІД КРАЇН ЄВРОПИ

У статті проаналізовано досвід країн Європи у сфері державного регулювання розвитку кооперації в аграрному секторі економіки. Визначено основні тенденції розвитку кооперації в аграрній сфері цих країн. На основі проведеного аналізу визначено найбільш дієві заходи державного регулювання розвитку процесів кооперації, застосовні до умов українського аграрного ринку.

Ключові слова: кооперація, державне регулювання, аграрна політика, аграрний сектор, сільськогосподарський обслуговуючий кооператив.

Постановка проблеми. Найперше, що відрізняє європейський аграрний ринок порівняно з вітчизняним, – це рівень впливовості його гравців і розстановка сил. Не відкидаючи очевидність загальносвітової тенденції укрупнення виробництва, в країнах Європи й надалі потужним прошарком лишаються сільськогосподарські кооперативи. Не останню роль у цьому відіграли уряди відповідних країн. В Україні, попри численні кроки держави щодо підтримки розвитку кооперації в аграрній сфері, поки що не знайдено дієвої моделі взаємодії уряду й представників сільськогосподарських кооперативів. Зазначене об'єктивно породжує необхідність вивчення передового досвіду з метою застосування кращих, адаптованих до вітчизняних умов практик.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості функціонування сільськогосподарських кооперативів у зарубіжних країнах висвітлювали у своїх роботах Абрамович О.В., Вороніна Н.П., Гордієнко М.С., Рунчева Н.В., Болгарова Н.К., Паневник Т.М. та ін. [1–2, 6–8]. Особливо цінними в контексті даної роботи є дослідження, здійснені Загальною конфедерацією сільськогосподарських кооперативів в Європейському Союзі (Cora*Cogesa).

Європейський ринок має всі плюси й мінуси вільного ринку. Але сільськогосподарські кооперативи та їх об'єднання навчилися бути гнучкими й пристосовуватися до мінливої кон'юнктури, а разом із ними цьому вчать й профільні державні органи. Питання ролі й місця держави

в процесі функціонування цих форм господарювання саме в умовах сучасного європейського ринку лишається маловивченим. За умов євроінтеграційного спрямування вітчизняної економіки зазначена проблематика потребує постійного моніторингу і є вкрай актуальною.

Мета статті – розробка рекомендацій щодо державної політики розвитку кооперації в аграрній сфері економіки України на основі аналізу відповідного досвіду країн Європи. Поставлена мета передбачає вирішення наступних завдань:

- 1) дослідити досвід країн із найбільш розвинутою кооперацією;
- 2) виділити основні спільні тенденції розвитку кооперації в аграрній сфері країн Європи;
- 3) визначити найбільш дієві заходи державного регулювання розвитку процесів кооперації, застосовні до умов українського аграрного ринку.

Виклад основного матеріалу. Чисельність залучених до кооперативного руху в різних секторах економіки світу становить майже 1 млрд. чоловік, а це – сьома частина населення кулі. Кооперативи активно розвиваються більш ніж у 100 країнах. За оцінками експертів, вони створили більш ніж 100 млн. робочих місць, а 30% із 300 найбільших кооперативів зайняті в аграрній галузі [1, с. 114]. До Міжнародного кооперативного альянсу входить 93 країни світу та понад 200 національних і міжнародних кооперативних організацій, що об'єднують більш ніж 750 млн. кооператорів.

В Європі кооперація досягла значного розповсюдження й характеризується високим рівнем

розвитку. Кооперативні організації з тридцяти п'яти європейських країн є учасниками Міжнародного кооперативного альянсу [2, с. 275]. Ринкову частку сільськогосподарських кооперативів Європи становить близько 60% усіх перероблених і проданих сільськогосподарських товарів і близько 50% сільськогосподарських активів» [1].

Станом на 2014 рік у країнах-членах Євросоюзу налічувалося 21769 сільськогосподарських кооперативів, що об'єднують 5605096 членів, а їх сумарний товарообіг сягає 347342 мільйонів євро (табл. 1).

За рівнем обігу можна виділити 4 групи країн: 1) Франція та Німеччина, питома частка яких у загальному обсязі складає майже 43,7%; 2) Італія, Нідерланди, Іспанія, Данія разом забезпечують 33,7% надходжень; 3) до третьої групи входять Польща, Ірландія та Фінляндія, на які припадає 12,3% всіх надходжень; 4) четверту групу складають останні країни, що сумарно забезпечують 10,3% обігу.

У Франції необхідність розвитку та підтримки кооперативів визнана на державному рівні й реалізується в різних формах. Так, упродовж перших п'яти років функціонування кооперативу держава фінансує утримання спеціалістів, що допомагають членам кооперативу опанувати нові (передові) технології підвищення якості та безпеки продукції. Для фінансування складування, збереження і пакування кооперативної продукції державою надаються позики під знижений відсоток. Кооперативи отримують фінансування і в разі перевиробництва для вилучення надлишкової продукції з ринку [4; 5], мають доступ до проектів підтримки малого і середнього бізнесу, як і компанії загальної юрисдикції. Кооперативи мають право включити до свого статуту право на надання послуг третім особам (не членам) в обсязі до 20% від обороту. У такому випадку ця діяльність підлягатиме оподаткуванню на загальних підставах. Також кооперативам Франції неодноразово пе-

Таблиця 1

Основні показники розвитку сільськогосподарської кооперації в ЄС

Країна-член ЄС	загальна кількість кооперативів	загальна кількість членів	обіг
усього	21769	6172746	347342
Франція	2400	858000	84350
Німеччина	2400	1440600	67502
Італія	5834	863323	34362
Нідерланди	215	140000	32000
Іспанія	3844	1179323	25696
Данія	28	45710	25009
Польща	136		15311
Ірландія	75	201684	14149
Фінляндія	35	170776	13225
Австрія	217	306300	8475
Швеція	30	160350	7438
Великобританія	200	138021	6207
Бельгія	301		3257
Португалія	735		2437
Чеська республіка	548	524	1327
Словакія	597		1151
Латвія	49		1111
Угорщина	1116	31544	1058
Литва	402	12900	714
Греція	550		711
Словенія	368	16539	705
Естонія	21	2036	512
Мальта	18	1815	204
Румунія	68		204
Хорватія	613	10734	167
Кіпр	14	24917	62
Болгарія	900		0,0
Люксембург	55		0,0

Джерело:[3]

редавалося на безоплатній основі майно державної власності [6].

У Франції законодавчо визначено такі основні форми сільськогосподарських кооперативних об'єднань, як союзи сільськогосподарських кооперативів, що є формою об'єднань сільськогосподарських кооперативів. Фізичні особи (фермери) не можуть бути членами такого союзу, а також кооперативні групи, що об'єднують неюридичних осіб і є формою посилення захисту інтересів фермерів і споживачів продовольства від диктату монопольного агробізнесового капіталу. Розвиток кооперації вирізняється значною контролюючою роллю держави. Держава в особі податкових служб та відповідних відомств Міністерства сільського господарства слідкує за дотриманням обмежень, обумовлених у статуті кооперативу. У разі недотримання відповідних положень дозвіл на ведення господарської діяльності в якості кооперативу скасовується [4; 5]. Законодавчо визначено основні форми сільськогосподарських кооперативних об'єднань.

Щороку сільськогосподарські кооперативи надають державним органам контрольні документи, за якими оцінюється діяльність кооперативів із позиції правових норм, відповідно до яких здійснюється управління кооперативами. Також кооперативи зобов'язані повідомляти державним структурам про всі зміни, що вносяться до статуту, щоб знову погоджувати дозвіл. Кооперативи мають також інформувати державні структури й отримувати дозвіл щодо участі в товариствах загальної юрисдикції [4, с. 72].

Німеччина є країною з високорозвинутою кооперативною системою, багатою традиціями, відмінною рисою якої є глибока інтеграція кредитної і сільськогосподарської кооперації. Не дивлячись на постійні структурні зміни в харчовій промисловості, частка кооперативного ринку складає близько 50%, а високий рівень зрілості ринкових відносин дає простір для різних способів організації ланцюгів постання продукції, як-то виробничі й торгові асоціації, що є подібними, але не ідентичними кооперативам організаціями.

Однакові умови податкового навантаження передбачені для юридичних осіб як Законом про податок для корпорацій (Körperschaftsteuer), так і Законом про торгівлю (Gewerbesteuer). Хоча спеціальні пільги для сільськогосподарських кооперативів передбачені, як і визначено чіткий перелік умов їх надання. Зокрема, це: спільне використання операційного обладнан-

ня і матеріалів для обробки земель та ведення лісового господарства; пільгове оподаткування послуг, які є частиною контрактів на послуги / роботи сільськогосподарського виробництва та ведення лісового господарства для членів кооперативів; сільськогосподарське і лісгосподарське виробництво, що проводиться самими членами; консультації з питань виробництва або використання сільського та лісового господарства. Загальна ставка податку для кооперативу складає 15% корпоративного податку, плюс податок на промисловість і торгівлю, який залежить від регіону. Як правило, німецькими кооперативами не застосовуються Міжнародні стандарти фінансової звітності (IFRS), звітність надалі надається відповідно до німецького комерційного (Commerical) кодексу.

Як зазначають фахівці Согеса, виходячи з існуючих положень закону про конкуренцію та проваджуваної державної політики, є певні наслідки (преференції) для кооперативів. Тим не менш, у Німеччині це відноситься до всіх організаційно-правових форм [3].

Надзвичайно високим рівнем охоплення кооперативними зв'язками вирізняються Скандинавські країни. Зокрема, в Норвегії, Фінляндії, Швеції кооперативами охоплено 100% фермерських господарств. Так, у Фінляндії кооперативи забезпечують інфраструктуру сіл, організацію водопровідних і каналізаційних систем [2], у Швеції після створення перших кооперативів розпочалась розбудова переробної галузі, власниками якої були ці кооперативи. Це було зроблено навмисно, щоб якомога більше прибутку, виробленого переробкою та реалізацією сировини, залишалось у розпорядженні фермера. У ході нещодавнього обстеження 200 найбільших харчових компаній Данії було виявлено, що, незважаючи на суттєве зростання приватних компаній, кооперативи лишаються провідними організаціями [3]. За даними МКА, у списку 300 найкрупніших кооперативів Нідерланди представлені 20 кооперативами. Історична спільність розвитку цих країн спостерігається й щодо розвитку кооперації. Можна виділити наступні тенденції розвитку сільськогосподарської кооперації в Скандинавських країнах.

1. Кооперативний сектор займає значне місце в сільському господарстві Скандинавських країн.

4. Кооперативи в умовах конкуренції набувають рис юридичних осіб інших організаційно-правових форм. Можна спостерігати різні

варіанти пристосування кооперативів до нових умов: злиття, придбання нових компаній, створення спільних підприємств, купівля акцій інших кооперативів або компаній, кооперативні угоди. Але непорушними залишається дотримання таких принципів, як демократичність управління, свобода членства, відсутність отримання прибутку як єдиної мети діяльності.

5. У Скандинавських країнах склалася багаторівнева система сільськогосподарської кооперації, в якій сільськогосподарські кооперативи об'єднані за галузевим принципом [7].

Головною особливістю щодо державного регулювання кооперації в аграрному секторі є те, що, з одного боку, в Скандинавських країнах не існує спеціального закону про сільськогосподарську кооперацію. В одних країнах сільськогосподарські кооперативи підпадають під дію загального закону про компанії (Данія), або закону про кооперативи (Фінляндія, Швеція), або ж централізоване законодавство про кооперативи взагалі відсутнє (Норвегія). Діяльність кооперативів врегульована їх статутами. Це дає гнучкість в структурі внутрішнього управління, у фінансах, а також можливість вибору виду діяльності кооперативу [3; 7]. З іншого боку, державна політика цих країн суттєвих преференцій для кооперативів не передбачає. Основними інструментами державної політики є податкові пільги, субсидії, пільгові кредити, імпорتنі збори, субсидування експорту.

Аналіз відповідної літератури засвідчує, що кожній європейській країні притаманні свої

особливості розвитку кооперації. Проте наразі можна говорити про низку рис, які характерні для цих країн у цілому.

1. У всіх цих країнах проводиться консультаційно-інформаційна діяльність, що передбачає формування розгалуженої мережі відповідних служб, підготовку висококваліфікованих кадрів цього профілю, активне впровадження у виробничу (господарську) діяльність досягнень науки і техніки, обмін досвідом, високий рівень охоплення кооперативів даними послугами.

2. Сільськогосподарська кооперація розвинених країн характеризується появою нових організаційно-правових форм, ускладненням існуючих. Проте незмінною лишається активна позиція кооперативних об'єднань (кооперативів другого, третього рівня/кооперативів вищого рівня) у питаннях захисту (відстоювання) інтересів первинних кооперативів.

3. Ключовою відмінністю кооперативів європейських країн є дотримання базових кооперативних принципів. Хоча в умовах пристосування до змінюваних зовнішніх умов та їх загострення ці принципи також видозмінюються (трансформуються). Так, принцип «одна людина – один голос» трансформується в принцип «обсяг обороту/вкладений капітал – число голосів» (наприклад, Ісландія, Греція, Бельгія).

4. В умовах загострення міжнародної конкуренції, розширення меж національних ринків зростає необхідність посилення економічної складової кооперативів. Відбувається скорочення їх кількості шляхом укрупнення (злиття). Це дозволяє поєднувати вузьку спеціалізацію з

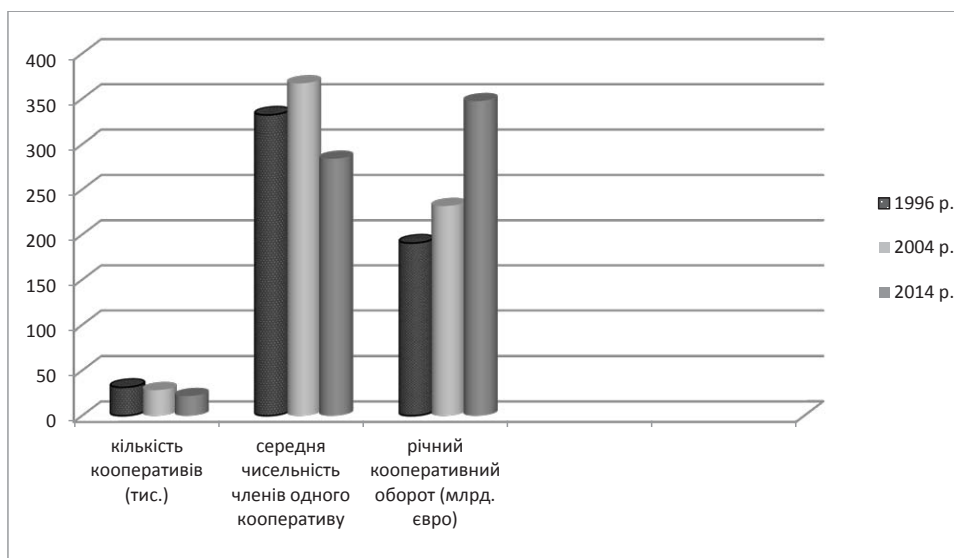

Рис. 1. Основні показники розвитку сільськогосподарських кооперативів в ЄС [3; 5]

можливістю використовувати ефект масштабу й протистояти крупним компаніям (рис. 1).

5. Нові виклики сприяли згуртуванню кооперативів не тільки на національному, а й на наднаціональному рівні. Починаючи з 18 серпня 2006 року усвідомлення необхідності створення правових умов для формування і діяльності кооперативів призвело до прийняття Постанови про Європейські кооперативи [8].

6. Відбувається поглиблення рівнів переробки, спеціалізації кооперативів, вони все більше охоплюють весь маркетинговий ланцюжок продукції від виробництва до споживача.

7. Суб'єктом кооперування в зарубіжних країнах виступає фермер (фермерське господарство). Здебільшого, фермери є учасниками декількох кооперативів.

8. Аналогічною є ситуація з кооперативами. Практично ні один сільськогосподарський кооператив не функціонує самостійно. Кожне сільськогосподарське підприємство, створене у формі кооперативу, є членом того чи іншого союзу.

9. Умови господарювання вирізняються високим технічним рівнем та високою якістю продукції.

10. У низці країн сільськогосподарська кооперація має тісний взаємозв'язок із кредитною кооперацією, що забезпечує фінансову стійкість кооперативів й знижує їх залежність від комерційних банків.

За результатами аналізу міжнародного досвіду державного регулювання розвитку кооперації в аграрному секторі можна надати наступні рекомендації:

Моніторинг ситуації щодо стану розвитку кооперації. Попри очевидну важливість цієї функції, її реалізація на рівні державних органів лишається незадовільною.

Фінансово-кредитна підтримка. З одного боку, держава має створити умови, що забезпечать надходження інвестицій у даний сектор (підтримка кредитної кооперації). З іншого, – сформуванню прямої, прозорої системи розподілу та використання бюджетних коштів.

Суттєвим аспектом у контексті підтримки кооперативів є надання дорадчих, консультативних послуг. Зокрема, донесення інформації про природу та переваги створення сільськогосподарських кооперативів; організація на постійній основі тренінгів, семінарів, що дозволять підвищити кваліфікаційні знання про сільськогосподарську кооперацію, зокрема механізми державної підтримки їх розвитку.

Налагодження зворотного зв'язку. Учасникам сільськогосподарських кооперативів слід забезпечити можливість брати участь у розробці відповідних програм підтримки, надавати зустрічні пропозиції, проводити консультації з їх представниками під час підготовки законодавчих документів.

Висновки і пропозиції. Значну роль у формуванні кооперативних моделей відіграє традиційність. Проте в більшості досліджуваних країн традиції підкріплено відповідними заходами державної підтримки. Навіть якщо вплив держави на кооперативний рух є мінімальним, така підтримка проявляється в значній увазі до проблем аграрного сектору в цілому: цінове втручання, компенсація витрат, сприяння розвитку ринку сільськогосподарської продукції тощо. Аналіз підходів щодо державного регулювання розвитку кооперативного руху в зарубіжних країнах дає можливість виділити два концептуальні підходи у формуванні аграрної політики у сфері розвитку процесів кооперації: 1) активне втручання держави з переважанням форм, методів й інструментів прямої підтримки держави (зокрема, прийняття спеціальних законів); 2) опосередковане втручання шляхом формування сприятливих умов для розвитку кооперативного руху (завдяки протекціоністському характеру проваджуваної політики на макроекономічному рівні).

Список використаної літератури:

1. Рунчева Н.В. Розвиток сільськогосподарського кооперативного руху в регіонах України / Н.В. Рунчева // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2013. – № 2. – С. 113–117.
2. Болгарова Н.К., Паневник Т.М. Історичний досвід та сучасні аспекти розвитку кооперації в АПК / Н.К. Болгарова, Т.М. Паневник // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 6, Т. 1. – С. 274 – 279.
3. Development of agricultural cooperative sin the EU, 2014. Europeanagri-cooperatives (Cogeca), February, 2015.
4. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація / уклад. О. Рудік. – Київ, 2011.
5. Досвід Канади та країн ЄС у сфері політики з підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Аналітичне дослідження / Міністерство аграрної політики та продовольства України. – Київ, 2011.
6. Гордієнко М.С. Зарубіжний досвід підтримки розвитку сільськогосподарської обслуго-

- вуючої кооперації в контексті регіонального економічного розвитку / М.С. Гордієнко // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2013. – Вип. 3(73). – С. 97–105.
7. Воронина Н.П. Правовое регулирование сельскохозяйственной кооперации в Скандинавии / Н.П. Воронина // Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі : зб. наук. ст. за матеріалами II Міжнар. наук.-практ. конф., 10 квіт. 2014 р. – Житомир : ЖНАЕУ, 2014. – С. 260–263.
8. Абрамович О.В. Кооперация в условиях глобализации мировой экономики / О.В. Абрамович [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.e-rej.ru/Articles/2007/Abramovich.pdf>.

Кучерявая К. Я. Концептуальные подходы к осуществлению государственного влияния на развитие кооперативного движения в аграрном секторе: опыт стран Европы

В статье проанализирован опыт стран Европы в сфере государственного регулирования развития кооперации в аграрном секторе экономики. Определены основные тенденции развития кооперации в аграрной сфере этих стран. На основе проведенного анализа определены наиболее действенные меры государственного регулирования развития процессов кооперации, соответствующие условиям украинского аграрного рынка.

Ключевые слова: кооперация, государственное регулирование, аграрная политика, аграрный сектор, сельскохозяйственный обслуживающий кооператив.

Kucheriava K. Ya. Conceptual approaches to state influence on the cooperative movement development in the agricultural sector: experience of European countries

Experience of state regulation of cooperation development in agricultural sector of economy in European countries has been analyzed. The main tendencies in cooperation development in agrarian field of these countries have been identified. On the basis of the conducted research the most effective measures of state regulation of cooperation processes development have been determined with their adaptation to the conditions of the Ukrainian agrarian market.

Key words: cooperation state regulation, agricultural policy, agrarian sector, agricultural servicing cooperative.